

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

У статті досліджено коло питань, пов'язаних із проблемами психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності. Розглянуто основні вимоги до особистості фахівців психологічних спеціальностей. Проаналізовано механізми розвитку готовності до професійної діяльності психолога.

Ключові слова: професійна діяльність, психологічна готовність, студенти-психологи.

Зміни, які відбуваються в економічному, соціальному, політичному житті українського суспільства, викликають необхідність у фахівцях високого рівня. Посилення уваги до підготовки професійних психологів зумовлене потребою сучасного суспільства в розв'язанні проблем у різних сферах життя. Тому сьогодні в сучасному суспільстві є актуальною проблема готовності майбутніх психологів до продуктивної професійної діяльності.

Рівень розумового розвитку, засвоєні знання і вміння тривалий час вважалися основними критеріями готовності людини до професійної діяльності. Проте вимоги, які висувають реалії сучасності до фахівців багатьох професій, нині дуже високі, і це стосується й психологічного компонента (професійна мотивація, ставлення людини до професії та до себе як професіонала, особистісні та професійні якості тощо). Особливостями цих вимог до особистості фахівців психологічних спеціальностей є те, що наявність розвитку певних якостей не зумовлена тільки зовнішніми умовами, а, насамперед, це найважливіший компонент і показник успішності реалізації їх у професії.

Значна кількість досліджень присвячена вивченню особистості психолога (Г.С. Абрамова, О.О. Бодальов, С.Д. Максименко та ін.), аналізу його професійно важливих якостей (М.В. Молоканов, Н.В. Чепелева та ін.), проблем професійного становлення психологів, які працюють у різних галузях (Т.М. Буякас, Є.Ф. Зеєр та ін.), а також вивченню проблем, пов'язаних із підготовкою спеціалістів психологічного профілю у вищій школі (Л.В. Долинська, М.І. Д'яченко та ін.).

Як вважає Н.О. Антонова, однією з основних причин того, що випускники психологічних спеціальностей не завжди відповідають тим вимогам, які висувають до них як до фахівців майбутня професія та суспільство, є саме низький рівень психологічної готовності до професійної діяльності. У практиці вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) досі відсутня система продуктивного особистісно-професійного розвитку майбутнього психолога, переважають репродуктивні методи його навчання, які забезпечують “наповнення” студента знаннями. У результаті становлення психолога формування його як суб'єкта обраної діяльності відбувається після закінчення ВНЗ, шляхом

“спроб і помилок”. У своїй праці “Концептуальні основи тренінгу готовності до професійної діяльності психолога” Н.О. Антонова зробила узагальнення механізмів розвитку готовності до професійної діяльності психолога, серед яких вона виокремила такі:

- механізм емоційно-вольової саморегуляції (передбачає розвиток здатності до адекватної спонтанності та свідомої регуляції емоційних проявів);
- механізм ціннісно-сислової саморегуляції (передбачає набуття мотивами професійного розвитку статусу особистісного смислу та перетворення мотиву у мету, тобто встановлення відповідності між цілями професійної діяльності й системою особистісних цінностей (смыслоутворення) та усвідомлення можливості реалізації особистісних прагнень засобами професійної діяльності);
- механізм самоідентифікації (усвідомлення і прийняття професійної ролі);
- механізм самосуб’єктивації (прояв суб’єктної активності стосовно себе, самостворення себе як суб’єкта життєдіяльності [1]).

Український психолог Н.В. Чепелева [2] також зауважує, що сучасна підготовка такого фахівця, як психолог, є більш інформаційною. Основу професійної освіти майбутнього психолога становить систематичне навчання з відповідних дисциплін. Професіоналізм передбачає об’єктивність психолога при сприйнятті та аналізі складних професійних ситуацій; вміння визначити коло доступних йому завдань; готовність застосувати свій професійний досвід відповідно до нових обставин, ситуацій. Зазначене є можливим при ефективному включенні в процес професійної підготовки внутрішньої активності майбутніх фахівців у галузі психології. Це передбачає створення в межах навчальної програми відповідних умов для самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації особистості студента. Але, як стверджує Н.В. Чепелева, практика свідчить, що ці завдання часто вирішують дисципліни, насичені переважно теоретичним матеріалом, який без відповідної практики важко застосувати до вирішення професійних проблем, тому це не впливає позитивно на розвиток особистості студента, його особистісні та професійні якості, його ставлення до себе як майбутнього фахівця тощо. Унаслідок цього фахова підготовка психолога у вищому навчальному закладі має складатися з двох етапів: підготовчого та діагностичного. На першому етапі студентів диференціюють за рівнем придатності до роботи з людьми. Мета цього етапу – зорієнтувати їх на різні напрями професійної діяльності (психолог-викладач, психолог-дослідник, психолог-терапевт та ін.), а також адаптувати до майбутньої професії активними методами психологічного навчання. Діагностичний етап передбачає опанування основ психодіагностики й самопізнання та розв’язання особистісних проблем, що можуть завадити в подальшому особистісно-професійному зростанні. Під час другого етапу проводиться робота з усунення виявлених на попередньому етапі особистісних проблем, формування професійних умінь та оволодіння практичним інструментарієм. При цьому важливим, як зазначає автор, є навчання із застосуванням рольової гри “психолог – клієнт” [2].

Процес формування психологічної готовності до діяльності психолога, вважає Р.Д. Санжаєва [3], походить успішно за дотримання таких умов:

- діагностичних (вивчення й урахування стану компонентів готовності за допомогою начального, проміжного й підсумкового “зрізів”, вивчення індивідуально-типологічних особливостей суб’єктів діяльності);
- змістових (оволодіння суб’єктом уміннями організації діяльності відповідно до певного набору критеріїв: рівень і характер мотивації, адекватність змісту і структурі діяльності, орієнтаційна, операціональна повнота тощо);
- процесуальних (створення системи знань філософського, психологічного, культурологічного плану з урахуванням специфіки регіону та орієнтованої на загальнолюдські цінності).

Результати психологічного аналізу професійної діяльності психолога, проведеного Л.В. Лежніною [4], стали підґрунтям для опису автором моделі його діяльності й особистості. Проекція отриманої таким чином професіограми праці психолога на структуру готовності дала їй змогу виділити інтегральні й конкретні критерії готовності психолога до професійної діяльності. Інтегральні критерії представлені двома групами:

- критерії готовності абітурієнта до навчально-професійної діяльності психологічного напрямку (внутрішньо усвідомлені мотиви вибору професії психолога, соціальний інтелект, емпатія, якість загальноосвітніх знань та вмій продуктивної навчально-пізнавальної діяльності);
- критерії готовності випускника до професійної діяльності психолога (професійна спрямованість, інтернальність та професійна підготовленість).

Конкретними критеріями готовності, на думку науковця, є компетенції як сукупність знань, умій і якостей, які забезпечують здатність вирішувати професійні завдання. Л.В. Лежніна виділяє десять видів ключових компетенцій психолога, диференційованих у три групи:

- компетенції психолога як особистості й суб’єкта життєдіяльності: компетенції здорового способу життя, ціннісно-сміслової орієнтації у світі, інтеграції, громадянської позиції, самовдосконалення, саморозвитку;
- компетенції, що стосуються соціальної взаємодії психолога в соціальній сфері: компетенції соціальної взаємодії, компетенції у спілкуванні;
- компетенції, які стосуються конкретної діяльності психолога: компетенції професійної діяльності (загальнопрофесійні та спеціальні, що відповідають психологічній структурі діяльності), інформаційних технологій та ін.

Саме на розвиток цих компетенцій, на думку вченої, треба звертати увагу в підготовці майбутніх психологів. Як і багато інших дослідників, Л.В. Лежніна говорить про необхідність не тільки давати майбутнім психологам знання з різних дисциплін, а й розвивати їх особисті якості, проводити діагностичні схеми та виявляти ті проблеми, які потребують вирішення в період навчання [4].

Модель особистості психолога, до якої треба підвести підготовку фахівців, розробили Н.В. Чепелева та Н.І. Пов’якель [2]. Ця модель охоплює позитивну мотивацію до майбутньої професії та професійне цілеутворення;

особистісну професійну рефлексію; формування творчої особистості фахівця, що передбачає здатність вирішувати нестандартні психологічні проблеми; розвинений практичний інтелект, соціально-когнітивні й комунікативні вміння; толерантність до фрустрації та високу працездатність; здатність до професійної самореабілітації та саморегуляції. Центральною ланкою підготовки психолога ці дослідниці вважають професійну ідентифікацію, яка розвивається в процесі усвідомлення та подолання внутрішніх конфліктів, що виникають під час навчання.

Обов'язковою рисою психолога-фахівця, як зауважує О.Ф. Бондаренко [5], є наявність особистісної та професійної ідентичності. Суперечність між особистісним і професійним самоусвідомленням призводить до їх порушення. Фахова ідентичність остаточно формується на достатньо високому рівні оволодіння професією психолога й становить сукупність основних елементів професійного процесу. Проте компенсаторним механізмом на початку професійного шляху є саме особистісна ідентичність, за допомогою якої і відбувається розвиток та досягнення адекватної професійної ідентичності.

Науковці виокремлюють і такі професійно значущі характеристики психолога, які повинні розвиватися в процесі його підготовки: відкритість до нових контактів і вміння їх підтримувати, високій рівень емоційного самоконтролю у процесі спілкування, емоційна привабливість для людей, високий інтелект за високої чутливості, що полегшує орієнтацію в емоційній сфері клієнта, а також відчуття відповідальності за свої дії, усвідомлення межі власної компетентності; певний індивідуалізм і самостійність у прийнятті рішень. Великого значення надають інтелекту психолога, гуманістичній спрямованості його особистості, а саме таким її складовим, як наявність альтруїстичних позицій, високий рівень мотивації до професії, готовність до співпраці та спрямованість на позитивний результат, що й забезпечує успіх у роботі [6].

Розглядаючи психологічну готовність до професійної діяльності як відносно стійку і специфічну для конкретного виду діяльності систему психологічних властивостей особистості, що зумовлює досягнення адекватного вимогам діяльності результату і є умовою для саморозвитку й самореалізації людини засобами професійної діяльності, як критеріїв розвитку психологічної готовності до професійної діяльності психолога Ф.М. Рекешева [7] виділяє рівень таких якостей фахівця:

- особистісна готовність: автономність (самостійність, незалежність); інтернальність (внутрішній локус контролю); адекватна самооцінка; інтегрованість ціннісно-мотиваційної сфери (відсутність виражених внутрішніх конфліктів); гуманістична спрямованість особистості;
- когнітивно-операціональна готовність: загальні інтелектуальні здібності; вербальна креативність; здатність до рефлексії; прагнення до пізнання та саморозвитку; успішність професійного навчання;
- емоційно-вольова готовність: емоційна стійкість, урівноваженість; здатність до саморегуляції та самоорганізації; цілеспрямованість; наполегливість;

- інтерактивна готовність: соціальний інтелект, комунікативні здібності, прийняття інших, комунікативна толерантність, емпатійні здібності;
- внутрішня моральна організація особистості, яка полягає в усуненні у процесі самовдосконалення суперечності між “Я”-реальним та “Я”-ідеальним.

Обов’язковою умовою професійної діяльності психолога-практика науковці вважають наявність психологічної культури, що передбачає такі структурні компоненти, як культура спілкування, емоційна культура та здатність до професійної рефлексії.

Як зарубіжні, так і вітчизняні майстри, описуючи свій досвід (Д. Коттлер, І. Ялом), посилаються на те, що саме особистісні особливості психолога (емпатія, турбота, толерантність тощо) сприяють успіху в діяльності більшою мірою, ніж володіння технологіями, особливо на початку професійної кар’єри. Тому володіння певними характеристиками для психолога є питанням професійної успішності. Вимоги до особистості висувуються при підготовці і в інших професіях (наприклад, лікарів, педагогів, військових тощо), але при навчанні психологів вони не тільки проголошуються – наявність їх повинна оцінюватися. Тому в професійному становленні психолога процеси формування особистості повинні посідати центральне місце.

Висновки. Аналізуючи праці з проблеми психологічної готовності до професійної діяльності психолога, можна зазначити, що низький рівень її розвитку визначено однією з основних проблем невідповідності випускників психологічних спеціальностей сучасним вимогам. Одночасно з наданням студентам необхідних знань та розвитком їх професійних навичок значну увагу треба приділяти розвитку особистісного компонента, який найчастіше є основною причиною багатьох труднощів у становленні майбутнього психолога-фахівця.

Список використаної літератури

1. Антонова Н.О. Проблеми діагностики психологічної готовності до професійної діяльності у випускників психологічного факультету / Н.О. Антонова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць. – 2009. – Том X. – Ч. 11. – С. 43–52.
2. Чепелева Н.В. Професійна культура майбутнього практичного психолога / Н.В. Чепелева // Наукові записки: матеріали звітної-наукової конференції викладачів УДПУ ім. М.П. Драгоманова за 1992 рік. – К., 1993. – С. 121–123.
3. Санжаева Р.Д. Психологические механизмы формирования готовности человека к деятельности : дис. ... д-ра психол. наук / Р.Д. Санжаева. – Новосибирск, 1997. – 347 с.
4. Лежнина Л.В. Готовность психолога образования к профессиональной деятельности: этапы, механизмы, технологии формирования : автореф. дис. ... д-ра психол. наук / Л.В. Лежнина. – М., 2009. – 20 с.
5. Белозерцев Е.П. Педагогика профессионального образования : учеб. пособ. для студ. высших учеб. завед. / Е.П. Белозерцев, А.Г. Пашков. – М., 2004. – 386 с.
6. Бакіров В.С. Випускник в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна: концепція, методика, технологія діяльності / В.С. Бакіров, О.І. Навроцький, В.М. Ніколаєвський, В.Л. Арбеніна. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2004. – 56 с.
7. Рекешева Ф.М. Условия развития психологической готовности к профессиональной деятельности студентов-психологов : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Ф.М. Рекешева. – Астрахань, 2007. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2014.

Демидова Ю.Е. Проблема психологической готовности студентов-психологов к профессиональной деятельности психолога

Исследован круг вопросов, связанных с проблемами психологической готовности студентов-психологов к профессиональной деятельности. Рассмотрены основные требования к личности специалистов психологических специальностей. Проведен анализ механизмов развития готовности к профессиональной деятельности психолога.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, психологическая готовность, студенты-психологи.

Demidova Y. The problem of psychological readiness psychology students to the profession of psychologist

The article is devoted to the actual range of issues related to the problems of psychological readiness psychology students to the profession of psychologist, who is due to the need of modern society in addressing issues of preparation for today's professionals.

Materials paper contains a comparative analysis of different criteria for training on the issue of psychological readiness for professional activity and mechanisms of readiness to the profession of psychologist. It is emphasized that the presence of certain qualities not only due to external conditions, but primarily it is the most important component and indicator of success in the implementation of their profession. Along with providing students with the necessary knowledge and developing their skills much attention should be paid to the personal development component, which is often the main cause of many difficulties in establishing the future professional psychologist.

It is shown that at the present stage in the formation of psychological readiness for professional activity psychologist important role of psychological professions graduates according to modern requirements. It is emphasized that the characteristics of requirements for individual professionals psychological professions is that the presence of certain qualities not only due to external conditions, but primarily it is the most important component and indicator of success in the implementation of their profession.

The analysis of the mechanisms of readiness for professional activity psychologist. We describe the significant characteristics of professional psychologists who have developed during its preparation: openness to new contacts and their ability to maintain a high level of emotional self-control in the process of communication, emotional appeal to the people, high intelligence for high sensitivity, making it easier to focus on the client's emotional, and a sense of responsibility for their actions, awareness of the limits of their own competence, a certain individualism and autonomy in decision making. It is emphasized that the importance given to intelligence psychologist (especially his verbal component), the humanistic orientation of his personality, namely its components such as the presence of altruistic position, a high level of motivation of the profession, willingness to cooperate and focus on the positive, which ensures the success of at work.

It is concluded that the low level of development indicated a major discrepancy graduating psychology majors current requirements. Along with providing students with the necessary knowledge and developing their skills much attention should be paid to the personal development component, which is often the main cause of many difficulties in establishing the future professional psychologist.

Key words: activities by profession, psychological readiness, students-psychologists.